

KÖTELES LAJOS – ROZSNYAI KATALIN

A lokálpatriotizmus, mint humán erőforrás Gyulán

Bevezetés

A humán erőforrások kutatásának mára már évszázados múltja és könyvtárakat megtöltő irodalma van. Különbőféle iskolák szerveződtek, aszerint, hogy az erőforrás-rendszer melyik tényezőjét vagy összefüggés rendszerét vélik a kölcsönhatások meghatározójának (KÖTELES L. 2012).

A szerteágazó vizsgálatok egyik fontos területe a regionális és helyi tényezők egymásra hatásának, az innováció feltételeinek kutatása (BORSI Z. – BAJMÓCZY Z. 2009). Különös, hogy a helyi társadalmak mélyreható feltárásának van egy „fehér foltja”, a lokálpatriotizmus létrejöttének, működésének és hatásainak kutatása. Vizsgálatunkban ennek a sajátos társadalmi tudatformának városfejlesztő erővé válását és működésének sajátosságait követjük nyomon Gyula város múltjában.

Elméleti kiinduló pontunk, hogy a történelmi változások alapvetően két nagy folyamat kölcsönhatásaiban rejlenek. A „felső” szint a nagy politikai-társadalmi és gazdasági átalakulások makro-történéseinek színtere; alatta élnek a mindennapok mikro-történései, amelyek különféle életformákon, szokásokon és a hitek hagyományozódásán alapulnak. Amikor a két történelmi folyamat találkozik, akkor hatalmas fejlődési energiák szabadulnak fel. Minél távolabbra kerülnek egymástól, annál nagyobb feszültségek jelennek meg és okoznak gondokat a mindennapi élet szintjein (HANKISS E. 1986).

A mikro-társadalom folytonos történéseinek kereteit a lokális körülmények teremtik meg. Az „életműködési tér” természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális viszonyainak az egyénre gyakorolt hatásait a közelmúltban kialakított interakciós elméleti modell segítségével tudjuk értelmezni (TÓTH J. 1981; ROZSNYAI K. 2012). Ennek használatával jól követhetők az emberek csoportjai, a közös célokat követő lokális közösségek születésének és működésének történései is.

Mivel a helyi társadalomban végbemenő változásokat elsősorban az ott élők érdek- és értékrendszere, felkészültsége, érdekérvényesítő képessége és emberi tulajdonságai határozzák meg, különösen fontos azoknak a társadalmi csoportoknak a vizsgálata, amelyekben a közösség érdekeit, jövőjének körvonalait határozzák meg.

A civil társadalom azonban – ha sok különféle szervezete is létezik – egy-egy településen automatikusan nem válik társadalom- és gazdaságfejlesztő erővé.

A lokálpatriotizmus az az integráló erő, amely az egyéni és csoport érdekeket közösségi érdekké formálja és jeleníti meg, így válik belső erőforrássá. Az eltérő jellegű helyi rész-érdekek természetesen megmaradnak, de működik az az ezeket egybe fogó aktív társadalmi erőter, ami elősegíti a változások kezdeményezését (az innovációt) és azok befogadását, azaz jelzi egy adott társadalom minőségét.

A helyi közösséget és identitást teremtő érdekközösség kialakulásának különféle feltételei vannak. Kell egy olyan helyi társadalom, amelyben erős paraszti és/vagy polgári középosztály

a meghatározó. Kellenek olyan kulturális értékek, hagyományok, magatartási minták, amelyeket a közösség minden polgárától elvár. Szükség van a helyi érdekérvényesítés lehetőségeire, a hatalomban való részvételre és kellenek a külső változások által létrehozott változtatási kényszerek vagy lehetőségek. A helyi érdekek felismerését, közcélként való elfogadtatását és megvalósítását nagyban befolyásolja a közösségben rejlő tudás jellege, nagysága és minősége. Fontos a vezérszerepet játszó egyének személyisége és a közösség külső kapcsolati hálója (KÖTELES L. 2013).

Mint a társadalom működésének minden területét, a lokálpatriotizmus létezését is a társadalom és a gazdaság egészét átfogó interaktív érdekhálózat határozza meg. Ennek viszonyait elsősorban a történelem teremtette dinamikus külső változások formálják, azok következményei jelennek meg a helyi érdekhálózat átalakulásában, a közösség új célkitűzéseiben.

A *Gyula város fejlődését meghatározó makro folyamatok* közül témánk szempontjából a legfontosabb, hogy kedvező földrajzi elhelyezkedése miatt a település már az Árpád-korban központi szerephez jutott, királyi várbirtok központja, kézműipari és kereskedelmi, majd iskolai és vallási centruma lett a környező térségnek, sőt az 1500-as években katonai szerepe is jelentőssé vált (ROZSNYAI K. 2012). Ezeket a funkciókat a török uralom alatt is megőrizte. Ennek is köszönhető, hogy 1732-ben a megyét birtokló Harruckern János főispánná választását követően a megyei igazgatás székhelyét is ide helyezte át az addigi megyeszékhelyről, Békésről. A megye működését meghatározó hivatalok kialakulása, a megyei közgyűlések vitáiban formálódó közép- és kisnemesi társadalom és a gyarapodó kereskedelmi-kézműipari és egyházi funkciók olyan városfejlesztő tényezők voltak, amilyenek a térség más, hasonló nagyságú településeiben nem alakultak ki. Ezért jelentek meg Gyula városfejlődésében olyan társadalmi sajátosságok, amelyek az Alföld más településein nem annyira jellemzőek. A legfontosabb eltérés, hogy a városban a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó paraszti társadalom mellett kialakult egy sokrétű, a mai fogalmaink szerint polgárinak nevezhető társadalom is. A paraszti társadalom – ahogyan másutt is – a tradicionális életmód fenntartója és tovább hagyományozója volt: *a „polgári” társadalom a változások bázisa lett.* A Gyulát jellemző kulturális érték-tisztelet kialakulásában fontos szerepe volt az itt (is) élő Almássy-grófok által meghonosított színházi és zenei rendezvényeknek (ELEK L.1988).

A gabona és állatkereskedelem, illetve a fejlett helyi kézművesség megerősítette a város belső gazdasági erőforrásait.

A város és a megye fejlődésében 1848 előtt különleges szerepet játszott a megyei igazgatás és önkormányzatiság. Békés megyében nem volt olyan nemesség, amely érdekelt lett volna a jobbágyrendszer megőrzésében és gátolni akarta és tudta volna a változásokat. Többen voltak, akik a szabadabb viszonyok kialakításában remélték a gazdasági-társadalmi haladást. Ez a magyarázata annak, hogy a reform-eszmék, majd a 48-as gondolatok gyorsan híveket szereztek ezen a vidéken. 1830-32-re a megye a haladás élvonalába került és a polgári átalakítás egyik legaktívabb támogatójává vált (ERDMANN GY. 1989).

Néhány jelentős megyei nagybirtokos és középbirtokos (báró Eötvös József, gróf Károlyi György, báró Wenckheim Béla, Omaszta Zsigmond, az első önként adózó középbirtokos és másod alispán, Rosty Albert és mások) az országos politika színterére is kikerültek és fontos szerepet játszottak a haladás felé vezető lépések meghozatalában. A haladásba vetett hit szinte az egész „úri” társadalmat áthatotta és átterjedt a társadalmi felemelkedés esélyét megérző szegényebb társadalom egy részére is.

A változásokban bizó-reménykedő társadalmi légkörben erősödött fel *a helyi társadalom önszerveződésének alapjává váló körök és egyletek létrehozása* is. Bár azok különféle célokkal jöttek létre, közös bennük, hogy valamennyi az érdekközösség felismerésének és a politikai szocializációnak a színterévé lett: ezekben formálódtak a város társadalmának aktív szereplői. Nem véletlen, hogy mindenütt ezekben szerveződtek meg 1848-ban is az első öntevékeny helyi hatalmi csoportosulások. Gyulán például a Gyulai Kör „középponti bizottmányt” szervezett, hogy az eseményekre hatást gyakorolhasson és népközügyűlést is kezdeményezett március 22-én (JÁROLI J. 1995).

Gyula esetében azt tartjuk a kiemelendőnek, hogy a kezdetben rendkívül differenciált és gyakran eltérő érdekek szerint működő kis közösségek itt *a polgári haladásban és a nemzeti önállóságban találtak olyan közös eszmerendszerre, amely képes volt integrálni a rész-érdekeket és megteremteni a helyi közérdekre épülő érdek- és értékviszonyokat*.

A település sorsát meghatározó csoportok belső érdekközössége másutt is létrejött. Békéscsabán például a mezőgazdasági termelés bővítésének érdekei teremtettek egy évtizedeken át érvényesülő közérdeket, amely egy sajátos, paraszti gyökerű társadalmi kultúra, a „csabaiság” kialakulásához vezetett. A „gyulaiság” ennek a gazdasági érdekekre és értékekre épülő, helyi szellemiséget meghaladó, új minőségű kapcsolat volt, amit a település és a nemzet érdekközösségének szellemisége teremtett. A szülőföld szeretetében és értékeinek felismerésében, a generációkra kisugárzó patriotizmus születésében és elterjesztésében fontos szerepe volt a térségben az 1830-as években kialakított gimnáziumoknak, amelynek tanári karaiban tucatnyi kiválóság is dolgozott (IMPLOM J.1970).

A külföldi egyetemeken tanult egyházi személyek, majd a sokrétűen képzett zsidóság jeles vezetői a polgári átalakulás igényét közvetítették a helyi társadalom felé. Az így kialakult eszmerendszer értékei (például a 48-as gondolatok) így hagyományozódtak át generációról-generációra; váltak fontos politikaformáló erővé évtizedeken át a helyi társadalomban.

Ez a „*haladó*” *lokálpatriotizmus* a város egész társadalmát összekötő kapoccsá lett és egyben évtizedeken át a belső innováció egyik legfontosabb tényezőjévé, a nemzeti, társadalmi és egyéni szabadság és demokrácia védelmezőjévé vált. Ennek köszönhető, hogy az idegen származású betelepültek leszármazottai 1-2 generáció alatt gyulaivá és magyarrá váltak.

Számos kis közösségben is *kiemelkedő személyiségek* nevelődtek. Sikerükhöz kellett az ő tehetségük, ambíciójuk, biztos anyagi háttér, széles külső és belső kapcsolatok, de mindennek előtt a közösség minősége, amely felkarolta és támogatta felemelkedésüket. Így lett Gyula a mindenfajta tehetségeket felkaroló-felnevelő várossá (KÖTELES L. 1998).

A liberális szellemű köznemesség történeti múlt iránti érdeklődése, a megerősödő polgárság hagyomány keresése és a kiegyezést követő felszabadult politikai légkör kedvező hátteret teremtettek a cselekvésre (NÉMET CS. 1993).

Az 1874-ben Gyulán létrehozott Békés Vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társaság már megyei szinten szervezte meg a nemzeti érzelmű helyi középosztályt és rendkívül nagy szerepe volt a térség kulturális felemelkedésében (CS. TÓTH J.1985.)

A Gyuláról indult kiemelkedő személyiségekről az 1. számú mellékletben adunk ízelítőt. (A helyi szellemiséget jól tükrözi az utcanév-adás: Gyulán a kezdetektől mostanáig többségben vannak a városban érdemeket szerzett személyek emlékéét őrző elnevezések.) (CZEGLÉDI I. 2008)

A lokálpatriotizmus változásai a XX. században

Az önálló magyar állam „kényszer szülte” létrejötte az 1848-as gondolatok beteljesülését jelentette, bár senki sem ilyen módon gondolta a függetlenség megvalósulását. A gazdasági-társadalmi körülmények gyökeresen megváltoztak. A város gazdasági vonzáskörzete harmadára csökkent, fejlődése megakadt, erőforrásai egyre szűkösebbé váltak (ROZSNYAI K. 2012).

Mindezek nyomán a korábban nagy célokat követő és azokat megvalósítani képes helyi társadalom működése is erőtlenebbé vált. Megmaradt a szellemisége, értékteremtő beállítottsága és humanista elkötelezettsége, de nem született olyan új nemzeti mozgalom, amely stratégiai távlatot teremtett volna az itteni társadalom számára. Az egyre fontosabb szerephez jutó politikai mozgalmak (nacionalizmus, fajvédelem, szocializmus) is gyengítették a szélesebb körű összefogás bázisát. Az 1930-as évek végén a város gazdasági és társadalmi életében fontos szerepet betöltő zsidóság társadalmi elszigetelése, majd későbbi elhurcolása lényegében ellehetetlenítette a helyi lokálpatrióták működését. Ezt a folyamatot a világháború idején bevezetett gyülekezési korlátozások és rendkívüli intézkedések tetőzték be. Mindezekkel szemben csak néhány kimagasló személyiség merete vállalni a nyílt szembenállást. Báró Apor Vilmos zsidók melletti kiállása, vagy a szegényeket ingyen gyógyító Blanár Lászlónak a tevékenysége egyetértésre talált a város társadalmában, de követni már nem merték a példájukat.

Az 1944-48 közötti demokratikus időszakban a politikai-hatalmi küzdelmek akadályozták a tradicionális tevékenységek újrakezdését. A Gyula-Remetén megszervezett Tájéztatóképző és a Békés-Tarhosi Ének- és Zeneiskola felállítása jelezték csupán a demokratikus erők közös alkotó képességét (CSENDE B. 1976; SZABÓ F. 2000). A zsidóság elpusztítása, az itteni németek egy részének szovjetunióbeli kényszermunkára hurcolása, mások kitelepítése azonban pótolhatatlan veszteséget okozott a város társadalmában (ERDMANN GY. 1990; DÁNYI L. 2004).

Az önkényes B-listázások, a megyeközpont Békéscsabára telepítése nyomán más fontos társadalmi csoportok is erejüket veszítették. *A lokálpatriotizmus szellemisége azonban túlélte a változásokat.* Mivel a megye fejlesztése elsősorban Békéscsabára koncentrálódott, a város fejlődésének új esélyeit a belső erőforrásokban, az egészségügy, a kultúra és a turizmus területén keresték. A különféle *új civil szervezetekben* (TIT, Hazafias Népfrent) szerephez jutott polgári-értelmiségi csoportoknak döntő szerepük volt a városfejlődés új kezdeményezéseiben. A TIT városi szervezetében kialakított Csillagvizsgáló, majd a Stúdió létrehozása, az Eszperantó Nyári Egyetem elindítása, az Erkel Diáknapi rendezvénysorozat, a Várszínház, a Várfürdő megszervezése és az impozáns Művelődési Központ felépítése, a Megyei Kórház fejlesztése mind *a helyi közösség növekvő erejét és életképességét jelezték.* Sajátos bizonyítéka volt a lokálpatrióták erejének, hogy 1973-ban széles körű ellenállás szervezésével sikerült megghiúsítani a korábban elfogadott városrendezési tervben elrendelt történelmi városközpont elbontását (PAPP L. 2009). A politikai viszonyok demokratizálódása nyomán egyre nőtt a befolyásuk a városvezetésben is. A városi tanács tagjai, illetve a hazafias népfrent vezetői közül többen is a polgári-értelmiségi csoportokból kerültek ki, akiknek nagy szerepük volt a helyi igényekre koncentrált intézményfejlesztési gyakorlat kialakításában (HIDY P. – KOVÁCS E. 1986). *Az elszármazottakkal fenntartott szoros kapcsolatok* fontosak voltak az államszocializmus idején is hatékonyan működő lobbyzás eredményességében. A megye más városainak hasonló tevékenységénél sokkal sikeresebb *gyulai kapcsolati hálónak* nagy része volt az itteni fejlesztések országos támogatásainak elnyerésében. A kapcsolatrendszer erejét és kiterjedtségét is jelzi, hogy például a Budapestre elszármazott vendéglősök hosszú ideig ingyen ebédrel

segítették az arra rászoruló fiatal és tehetséges gyulai festőt, Kohán Györgyöt (CZEGLÉDI I. 2008).

Az 1970-es évek végén azonban már láthatóvá lettek a tradicionális városfejlesztést veszélyeztető társadalmi jelenségek is. A helyi társadalomban egyre csökkent az urbánus csoportok aránya és gyorsan nőtt a kisebb falvakból betelepült, paraszti értékrendszerrel élő népességé. Mivel a városban sem lehettek olyan demokratikus lehetőségek, amelyek a relatíve önálló várospolitikát biztosíthatták volna, a régi és az új városlakók nem integrálódtak egységes társadalommá. A város sajátos polgári értékrendszere, kulturális arculata egyre inkább elmosódott, meggyengült (KÖTELES L. 1981).

1. táblázat: A gyulai és a békéscsabai közszereplők összehasonlítása
1998-as és 2001-es adatok alapján (%)

A közszereplők foglalkoztatási csoportjai	Arányuk a közszereplők között (%)	
	Gyulán	Békéscsabán
Pedagógus	27,1	17,0
Újságíró	6,9	11,6
Orvos, egészségügyi dolgozó	14,5	5,4
Jogász	3,2	3,7
Műszaki	14,5	8,1
Alkalmazott	7,6	5,3
Egyházi személy	2,7	1,0
Banki és pénzügyi szolgáltatás	0,3	1,0
Gazdálkodó, vállalkozó	6,9	8,6
Szaktanácsos, iparos	1,8	0,6
Művész	-	15,9
Sportszervezés, vezetés	-	8,4
Egyéb értelmiségi foglalkozás	14,5	13,4
A közszereplők életkori megoszlása (%)		
Év	Gyula	Békéscsaba
21 év alatt	-	2,4
21-30	1,5	7,9
31-40	11,1	15,0
41-50	32,6	41,1
51-60	32,0	28,5
60 év feletti	22,8	5,1
Iskolázottság szerint (%)		
	Gyula	Békéscsaba
8 általános	-	0,5
Szaktanácsosképző	6,5	4,0
Érettségi	9,7	15,1
Főiskola	22,8	43,4
Egyetem	61,0	37,0

Forrás: Nemesi L. 1998, 2002 alapján saját számítás

A rendszerváltás „újrarendezte” a korábban mesterségesen létrehozott és fenntartott társadalmi és gazdasági környezetet. A korábban központilag tervezett és szervezett térségfejlesztés helyébe az egyes térségek és városok érdekarcai léptek, amelyben meghatározó jelentősége lett a hatalomra kerülő „új elit” felkészültségének és emberi kvalitásainak.

A Gyulán különféle vezetői pozíciókat szerző helyi elit összetétele azt bizonyítja, hogy a város új vezetői alapvetően a helyi értelmiségi meghatározó csoportjaiból kerültek ki (NEMESI

L. 1998, 2002). Érdemes a gyulai és a csabai közszereplők néhány adatát összehasonlítani (1. táblázat).

Fontosnak tartjuk annak kiemelését, hogy a békéscsabai közszereplők között a vizsgált időszakban nagyobb arányban voltak a fiatal újságírók, művészek, a versenysporthoz kapcsolódó foglalkozásúak, ami egy színesebb és dinamikusabb közéletre utalt. Gyulán az idősebb, tekintélyesebb korosztályok túlsúlya a tradicionális közpolitika érvényesítését valószínűsítette és ez így is történt. Az oktatás, a kultúra és a szociális gondoskodás problémái kerültek előtérbe és ezeken a területeken fontos eredmények születtek. Mindebben fontos lehetett annak a szerepe is, hogy a gyulai közszereplők 50%-a gyulai, további 20,5% pedig Békés megyei születésű volt, akik érzékenyebben reagáltak a helyi gondokra. Békéscsabán az arányok éppen fordítottak voltak, ez is közrejátszott abban, hogy a megyeszékhely aktívabban és radikálisabban reagált a változásokra (KÖTELES L. 1998). A különbségek elsősorban a gazdaság átalakításának területén szembetűnők. Gyulán a város hamar eladósodott és nem tudott kezdeményezőjévé válni a privatizációnak, ami miatt számos érték másoké lett vagy elenyészett (ÁRPÁSI Z. 2004).

A 2002-ben elfogadott városfejlesztési stratégia, amelyhez az Európai Unió pályázati rendszere anyagi alapot is teremtett, új korszakot nyitott a város fejlődésében. 2009-ig 56 különféle pályázat készült, több milliárd forint beruházásra került sor és több területen (egészségügy, oktatás és felsőoktatás, szociális gondoskodás, turizmus, kereskedelem, környezet, sport) komoly fejlődés ment végbe. Mindezek hatására újrászerveződött a város és környékének kapcsolata, a határon túlra került egykori vonzáskörzet reintegrációja is megerősödött. A sikerekben döntő szerepe volt és van *a különféle gyulai érdekcsoportok újraeledésének és formálódó érdekközösségének, azaz a lelkekben továbbra is élő lokálpatriotizmus teremtő erejének.*

A város vezetésének erőteljes helyi kötődését jelzi az is, hogy a jelenlegi, 2014-től működő Képviselő-testület tagjainak 79%-a gyulai születésű, a különböző „külsős” bizottságokban dolgozóknál ez az arány 67% (GYULA VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2015).

A fejlesztések 2010 után is sikeresen folytatódtak. Csak idő kérdése, hogy az itt formálódó magas életminőségű tér mikor vonz olyan mega-beruházást, amely képes lesz egységbe integrálni a fejlődés valamennyi tényezőjét és a jövő új perspektíváját is megteremti. Ehhez azonban túl kell lépni a pártok folyamatosan jelenlévő csoportképző szerepén, és el kell jutni a hajdani gyulaiak közösségi erkölcsi felelősségi színvonalára.

Tanulságok

A lokálpatriotizmus a helyi társadalom szervességének és működése minőségének egyik legfontosabb kifejeződése. Azt jelzi, hogy a helyi közösség egy-egy történelmi szituációban felismerte az azonos érdekeket, képes volt közös célok kialakítására és azok elérésére. A helyi identitás (= lokálpatriotizmus) ennek a megnyilvánulása. Olyan sajátos helyi szocializációs folyamat, amelyben a közös értékek, érdekek, tradíciók és szokások generációról-generációra átöröklődnek.

A nagy politikai, társadalmi és gazdasági átalakítások többször is szétzúzták a helyi társadalmak szerves fejlődését és „felülről” erőszakolt szervezetek létrehozásával igyekeztek mozgásban tartani azokat. A külső érdekeket szolgáló helyi szervezetek – még ha valóban a demokrácia eszközeinek is tervezték azokat – soha nem tudtak gyökeret verni, mert az egyes helyi gazdasági-politikai érdekcsoportok „kisajátították” azokat.

Demokráciát csakis olyan közösségek tudnak teremteni, amelyek a helyi társadalomból merítik legitimációjukat. Ehhez széles körű önkormányzás és politikai szabadság szükséges. A kedvező helyzetben működő lokálpatriotizmus a leghatékonyabban képes mozgósítani a belső erőforrásokat, ezért a helyi és regionális demokrácia kiépítése a fejlődés egyik legfontosabb kiaknázatlan humán tényezője.

1. számú melléklet

Kiemelkedő gyulai személyiségek

- Bodoki Károly, a Körös-szabályozás mérnöke (1814-1868);
Czigler Antal építész az 1801-es tűzvész után érkezett és alkotott Gyulán (1767-1862);
Dobay János nyomdász, a város első polgármestere (1833-1896);
Diósy (Nuszbec) József építőmester (1836-1919);
Ecsedi Gábor lelkész, történetíró (1782-1852);
Erkel Ferenc zeneszerző (1810-1893);
Gallacz János vízepítő mérnök, a Körös-Berettyó szabályozója (1849-1901);
Göndöcs Benedek, plébános, a kultúra, gazdaság és népnevelés apostola (1824-1894);
Gyulai László, könyvillusztrátor (1843-1911);
Huszka Mihály városi jegyző, haladó országgyűlési képviselő 1848-ban (1803-1886);
József Dezső iparművész (1886-1965);
Karácsonyi János történetíró, akadémikus, címzetes püspök (1858-1929);
Kohán György festőművész (1910-1966)
Komáromi Miklós jegyző, történetíró (1802-1849);
Lukács György dr. főispán, vallás-és közoktatásügy miniszter (1905-1906), (1865-1950);
Mogyoróssy János történetíró, könyvtár és múzeumalapító (1805-1893);
Novák Antal képviselő, Kossuth barátja, a gyulai kaszinó első elnöke (1841) (1797-1843);
Nuszbec Mihály építőmester (1779-1837);
Oláh György ügyvéd, történetíró, az első sportklub alapítója (1880), (1851-1900);
Pálffy Albert író, szerkesztő, akadémikus (1820-1897);
Petik Ambrus tankönyvíró (1711-1790);
Pomutz György 1848-as huszártiszt, amerikai tábornok, majd követ (1818-1882);
Réthy Lipót nyomdász Gyulán (1856), (1817-1903);
Scherer Ferenc történész (1889-1987);
Simonyi Imre költő (1920-1994);
Steberl András, a gyulai kolbászt világhírűvé tevő hentes (1888-1948);
Szabóné Nogáll Janka író, nőlapok szerkesztője (1861-1924);
Szakál Lajos költő, megyei főjegyző (1816-1875);
Székely Aladár fotóművész (1870-1940);
Szombathelyi Antal a reformeszmék képviselője (1803-1862);
Terényi Lajos főispán, képviselő, a megyei törvényszék támogatója (1854-1897);
Tormássy Lajos megyei főorvos, a kórházfejlesztő (1784-1867);
Tormássy János jurátus, a reformországgyűlés radikális ifjúságának egyik vezetője (1815-1857);
Wenckheim Krisztina grófnő, a helyi szociális rendszer megteremtője (1879-1942).

Irodalomjegyzék

- ÁRPÁSI Z. (2004): Gyula, az elkésett város. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad. 271 p.
- BORSI B. – BAJMÓCZY Z. (2009): Kvantitatív leszakadás, kvalitatív felzárkózás? A hazai regionális innováció-politika kihívásai. Közgazdasági Szemle 2009/10. szám pp. 933-954.
- CZEGLÉDI I. (2008): Gyula város utcanevei 1851-2005. Gyula Város Önkormányzata, Gyula. 267 p.
- CSENDE B. (1976): Békés-Tarhos. Békési Városi Tanács, Békés. 110 p.
- CS. TÓTH J. (1985): Békés Vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társaság története. Békés Megyei Tanács VB. Tudományos- Koordinációs Szakbizottsága, Békéscsaba. 153 p.
- DÁNYI L. (2004): A Békés megyei zsidóság deportálása. In: Micheller M. (szerk.) (2004): Körös tanulmányok. Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Kar, Békéscsaba. pp. 29-39.
- ELEK L. (1988): Művelődés, irodalom Békés megyében. II. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba. 388 p.
- ERDMANN GY. (1989): Békés megye a reformmozgalom élvonalában. In: Erdmann Gy. (szerk.): Körösök vidéke. Békés Megyei Levéltár, Gyula. pp. 46-55.
- ERDMANN GY. (szerk.) (1990): Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban. Gyulai füzetek 4. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 157 p.
- HANKISS E. (1986): Diagnózisok 2. Magvető Kiadó, Budapest. 465 p.
- HIDY P. – KOVÁCS E. (1986): A lokális döntések természetéről. Művelődéskutató Intézet, Budapest. 163 p.
- IMPLÓM J. (1970): Olvasókönyv Békés megye történetéhez. II. 1695-1848. Békés Megyei Tanács, Békéscsaba. 440 p.
- JÁROLI J. (szerk.) (1995): Dokumentumok az 1848-49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 511 p.
- KÖTELES L. (1981): A művelődésügy kérdései. In: Tóth J. – Mosolygó L. (szerk.) (1981): A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1979-1980) részletes eredményei. III. Gyula. Békés Megyei Tanács VB. Tudományos- Koordinációs Szakbizottsága, Békéscsaba. pp. 262-272.
- KÖTELES L. (1998): Békéscsaba évszázadai. In: Käfer I. – Köteles L. (szerk.) (1998): A művelődés évszázadai Békéscsabán. Békéscsaba Megyei Jogú Város kiadása, Békéscsaba. pp. 17-61.
- KÖTELES L. (2012): Adalékok az innovációs folyamatok európai kutatásának történetéhez. Körös Tanulmányok, Szent István Egyetem GAEK, Békéscsaba. pp. 167-174.
- KÖTELES L. (2013): A társadalmi innovációs folyamat jellemzői Békés megyében, az 1960-1980-as években. Habilitációs értekezés, Pécs. 187 p.
- NEMESI L. (szerk.) (1998): Ki kicsoda Békéscsabán 1998. Lovász és Társa Bt, Békéscsaba. 157 p.
- NEMESI L. (szerk.) (2002): Ki kicsoda Gyulán? 2001 – 2002. Lovász és Társa Bt. Gyula. 104 p.
- NÉMETH CS. (1993): A gyulai Múzeum százhuszonöt esztendeje. Gyulai Múzeum, Gyula. 78 p.
- PAPP L. (2009): Gyula, az alföldi kisváros. Gyulai Alkotókör, Gyula. 139 p.
- ROZSNYAI K. (2012): Térformáló folyamatok és az életminőség kölcsönhatásainak vizsgálata Gyulán. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 259p.
- SZABÓ F. (szerk.) (2000): Tájéztatóképző. Remetei történetek. Gyulai Városszépítő Egyesület Gyula. 222 p.
- TÓTH J. (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő 1981/2-3. szám pp. 267-292.